

Ignác Károly

A FŐVÁROSI KORMÁNYPÁRT LEVÁLTÁSA – 1935

„Gömbös nemcsak az országos politikában, de a budapesti városházán is tiszta helyzetet akart teremteni, értve ezen a tiszta helyzeten saját városházi pártjának – a Községi Polgári Pártnak – megtisztítását is az ottani liberális s túlnyomórészt bethlenista elemektől... Ezért elhatározta, hogy felosztatja Budapest törvényhatósági bizottságát s új választásokat ír ki az új fővárosi közgyűlés tagjainak megválasztása végett.”¹

Út az előrehozott választásokig

Az önkormányzat önállóságát szűkítő 1930-as fővárosi törvény² életbe lépése és az 1930. decemberi választások után stabilizálódni látszott a budapesti törvényhatóság helyzete. A közgyűlésen az örökös és a kinevezett tagoknak köszönhetően biztos többséget élvezett a jobboldali koalíció, Wolff Károly Keresztény Községi Pártja (KKP) és a Kozma Jenő vezette, Bethlenhez hű helyi kormánypárt (Egységes Községi Polgári Párt, EKPP) szövetsége, míg a városházát a keresztény párti Sipőcz Jenő polgármester irányította. A liberális és a szociáldemokrata ellenzék lehetőségei az 1930-as törvénnyel erősen csökkentek, de továbbra is szereplői maradtak a törvényhatósági életnek, a közgyűlési és bizottsági munkának. Gömbös Gyula 1932-es miniszterelnöki kinevezése nyomán azonban az 1920-as évek elejéhez hasonló helyzet állt elő: a kormánynak ismét nem volt közvetlen befolyása a fővárosi közgyűlésre. A különbség abban állt, hogy míg 1922 és 1925 között Bethlen Istvánnak az országos kormánypárt budapesti szervezetét kellett megszerveznie és a törvényhatóságba új választásokkal bejuttatnia, addig Gömbösnek az okozta a fő gondot, hogy a már meglévő helyi (és országos) kormánypárt fölötti megszerezze az igazi irányítást. Az új miniszterelnök ezen túlmenően „egy nagy nemzeti pártot”,³ azaz egy egységes jobboldali erőt kívánt létrehozni a fővárosi politi-

¹ Antal István emlékiratai. MTA Történettudományi Intézet irattára. XIV. rész. 706.

² 1930. évi XVIII. tc.

³ Gömbös beszéde a NEP budapesti zászlóbontó gyűlésén. 1933. november 12. In: Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások*. Szerk.: Vonyó József. Osiris, Budapest, 2004. 555.

kában is: a Nemzeti Egység Pártja (NEP) fővárosi szervezetét. Ezzel tervvel nemcsak a Bethlenhez hű városházi kormánypárt, hanem az önállóságát és a városházi pozícióit féltő és védő KKP is szembeszállt.⁴

A NEP fővárosi csoportjának szervezése azonban 1933-ban nem hozott sikert. A Kozma-féle EKPP meg tudta őrizni önállóságát, és a keresztény párt bomlasztására tett lépések is eredménytelenek maradtak. Hiába tartották meg 1933. november 12-én a NEP nagyszabású budapesti zászlóbontó gyűlését, ott Gömbös még csak a fővárosi szervezkedés előkészítéséről számolhatott be, és a beszédében kárhoztatott túl sok városházi párt még mindig a realitást jelentette.⁵ A miniszterelnök akkor a korábban is bevált eszközhöz, a fővárosi törvény módosításához folyamodott. Tervezetét 1934. januárjában hozta nyilvánosságra. A közgyűlési pártok, jobboldaliak és ellenzékiek közösen tiltakoztak az autonómiát tovább csökkentő, sőt átmeneti időre felfüggesztő tervezet ellen, és Alkotmányvédő Szövetségbe tömörültek. A kormánynak azonban 1920 óta jogában állt felosztatni a közgyűlést, így ezzel a fenyegetéssel és kisebb kompromisszumok árán⁶ sikerült megosztania az alkalmi szövetséget, és Bethlen közvetítésével leválasztani róla a Kozma-féle kormánypártot. Az országgyűlési többség ezek után az ellenzék éles tiltakozása és a keresztény pártiak kritikája ellenére megszavazta a törvényjavaslatot.⁷

Az 1934-es törvényt módosítás a főpolgármesternek a törvény életbe lépését követő két évre különleges, a kormánybiztoséhoz hasonló jogkört adott a főváros háztartását és üzemait érintő „szanálási” terv végrehajtására.⁸ A főpolgármester a kormányzat képviselője volt Budapesten: ezt a posztot 1932 novembere óta Gömbös kiválasztotta, Huszár Aladár töltötte be. Ő azonban már nem támogatta a miniszterelnök új fővárosi politikáját, ezért a törvényt módosítás életbe lépésével egyidőben és azzal összefüggésben 1934. június 2-án a főpolgármesteri poszton váltás történt: Huszár lemondott, helyére Borvendég Ferenc, a Gömbös mellé álló korábbi alpolgármester került. A keresztény párt és személyesen Sipőcz Jenő polgármester hiába tiltakozott, a poszt betöltésébe az új szabályozásnak megfelelően⁹ akkor már nem volt beleszólásuk: az választás nélkül, egyszerű kormányzói kinevezéssel történt.¹⁰ A feszült helyzetben az alpolgármester-választás is a Városházáért folyó harc részévé vált: a tisztségbe végül Wolffék jelöltje, Szendy Károly került, legyőzve az új főpolgármester által támogatott Lamotte Károlyt.

⁴ Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Budapest, 2001. 258–259.

⁵ Gömbös Gyula: i. m. 557.

⁶ Ilyen volt például, hogy kormánybiztos helyett a főpolgármester kapott két évre különleges jogokat.

⁷ 1934. évi XII. tc. – A törvényjavaslatl kapcsolatos vitákról, politikai harcokról részletesen lásd *Budapest története. V. k. A forradalmak korától a felszabadulásig*. Szerk.: Horváth Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 297–300.; L. Nagy Zsuzsa: *A budapesti liberális ellenzék 1919–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 113–117.

⁸ 1934. évi XII. tc. 27. §.

⁹ 1934. évi XII. tc. 1. §.

¹⁰ Borvendég szerepéről és az 1934-es eseményekről részletesen lásd Sipos András: *Borvendég Ferenc, 1934. In: Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950*. Szerk.: Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 82–86.

Budapest azonban csak az egyik színtere volt az országos politikában, Gömbös és Bethlen között folyó küzdelemnek. Egyre élesebbé és nyíltabbá váló konfliktusuk Gömböst szövetségesek keresésére ösztönözte: 1934 tavaszán a Kisgazdapárt vezetőjével, Eckhardt Tiborral kötött paktumot, amelyhez ősszel Wolff Károly is csatlakozott.¹¹ Utóbbival való megegyezést elősegítette, hogy Gömbösnek egyelőre fontosabb volt az országos és a fővárosi kormánypárt feletti tényleges ellenőrzés megszerzése, mint a főváros irányítása, a Bethlen elleni közös fellépésre pedig Wolff és pártja minden szempontból alkalmas volt. Időközben a fővárosi közgyűlés az 1935. évre szóló költségvetés tárgyalásakor Wolff indítványára „deficitmentes” javaslatot fogadott el, azaz lényegében helyreállította a főváros költségvetési egyensúlyát, ami a szanálási tervezet egyik fő célkitűzése volt. Novemberben váratlanul meghalt a gömbösi célok fővárosi megvalósítására kiszemelt főpolgármester, Borvendég Ferenc, ami elősegítette Gömbös és Wolff ki egyezését: a megürült főpolgármesteri tisztségbe a keresztény párti Sipőcz Jenő került, akit pedig a polgármesteri székben Szendy Károly követett. Végül 1934 decemberében Gömbös megtörte a régi fővárosi kormánypárt ellenállását, s a kormány ultimátumára – beolvasás vagy nyílt ellenzékiesség – az Egységes Községi Polgári Párt beszüntette működését. Tagjai átléptek az új vezetővel, Zsitvay Tiborral „újonnan” létrejött NEP Fővárosi Pártjába.¹²

1935. március elején Gömbösnek sikerült elérnie fő célját: rávette a kormányzót, hogy az országgyűlést idő előtt oszlassa fel és írjon ki új országos választást, amelynek során többségében saját jelöltjeit juttatta mandátumhoz. Várható volt, hogy ugyanez a célja a fővárosban is, ahol ráadásul az 1934-es törvény módosítás egyik rendelkezése a belügyminiszternek gyakorlatilag bármikor lehetőséget adott a törvényhatósági közgyűlés külön indoklás nélküli feloszlására,¹³ mandátumának törvényben rögzített lejártá előtt. Az országgyűlési választásokon a legtöbb szavazatot Budapesten (is) a NEP szerezte meg, így megfelelően látszott a helyzet Gömbös számára, hogy az előrehozott törvényhatósági választással átrendezze a fővárosi erőviszonyokat. 1935. április közepén Kozma Miklós belügyminiszter ezért feloszlatta a fővárosi törvényhatósági bizottságot, és június 2–3-ra kiírta a fővárosi választásokat.

¹¹ Források Budapest történetéhez. III. k. 1919–1945. Szerk.: Szekeres József.. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1972. 171. dokumentum. 365–367.

¹² Sipos András: Szendy Károly, 1934–1944. In: *Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950.* 201–206.; Horváth Miklós: i. m. 341–342.; Horváth J. András: A főpolgármesteri intézmény. In: *Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából.* Szerk.: Lőrincz Lajos. Budapest, 1990. 148–151.; *Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve XXIII.* (1935) 3–13., 17–18.

¹³ A törvényhatósági bizottság létszámát és összetételét megváltoztató paragrafus a törvény szerint csak a belügyminiszter külön rendeletére válik hatályossá, amivel együtt majd a bizottság megbízatása is megszűnik. (1934. évi XII. tc. 28. §.) – A belügyminiszter korábbi, általános feloszlási joga csak kivételes, törvényben meghatározott esetekre vonatkozott, külön szabályokkal. (1930. évi XVIII. tc. 99. §.)

Választás elavult névjegyzék alapján

A választójogi szabályozás alapjai ugyanazok maradtak 1935-ben is: titkos, arányos, azaz pártlistás szavazást tartottak 14 választókerületben, amelyek megegyeztek az 1930-as fővárosi törvényben kijelölt 14 közigazgatási kerülettel. Az 1934-es törvénymódosítás megváltoztatta a törvényhatósági bizottság összetételét. Az általános választással bekerülő tagok száma 1930 után tovább csökkent, kerületenként egységesen három-három, összesen 42 fővel: 150-ről 108-ra. A fővárosi főtisztviselők létszáma elvben nem változott, gyakorlatilag viszont az öt évvel korábbi 30 főből 1935-re már csak 24 lett hivatali tisztsége folytán a közgyűlés tagja.¹⁴ A belügyminiszter által kijelölt, úgynevezett szakszerűség képviselői 1930-hoz képest elvesztették rendes tagsági és szavazati jogukat. Az örökös tagok számát a törvénymódosítással elvben 32-ről 22-re csökkentették, azonban ez csak fokozatosan (elhalálozások) révén valósult meg, így 1935-ben még 31 személy maradt ilyen jogcímen képviselő. Az érdekképviselői tagok száma továbbra is 19, de őket egy kivétellel majd csak az újonnan megalakuló közgyűlésnek kell megválasztania a különböző érdekképviselői csoportok, elsősorban a kamarák választmányi tagjai közül.¹⁵ Összességében tehát 74 képviselő, azaz több mint a közgyűlés 40%-a nem általános választással került be a főváros vezető testületébe.

A választójogosultság feltételei elvben nem módosultak: alapja a parlamenti választójog volt, szigorúbb helyben lakási kritériummal (kettő helyett hat év) kiegészítve. A választás előrehozása azonban ezt rejtetten megváltoztatta, miután az 1934-es törvénymódosítás szerint az „új választást a legutolsó érvényes törvényhatósági választói névjegyzék alapján”¹⁶ kellett megtartani. 1925-ban és 1930-ban az új törvényhatósági választói névjegyzék elkészítése majdnem fél évet vett igénybe, így erre 1935-ben két-három hét alatt értelemszerűen nem kerülhetett sor.¹⁷ Maradt tehát az öt évvel korábbi, 1930-as névjegyzék, amelyben viszont benne voltak az időközben elhunytak vagy a fővárosból elköltözöttek, ugyanakkor hiányoztak az elvileg választásra jogosulttá válók, akik betöltötték az előírt korhatárt, vagy teljesítették a műveltségi, helyben lakási kritériumokat. Ez magyarázza, hogy a fővárosi lakosságszám és az iskolázottsági szint növekedése ellenére 1930-ban és 1935-ben lényegében miért volt ugyanannyi a választójogosultak száma, majd a törvény szerint 1936-ra elkészített új névjegyzékben ez miért nőtt meg hirtelen 30 000 fővel (10%-kal).¹⁸ A furcsa, jogszabályszerű, ám mégis jogsér-

¹⁴ Az 1930-as fővárosi törvényben a főtisztviselői tagok létszámát 30-ról 20-ra csökkentették, de a kikerülő állások akkori birtokosai (például a kerületi előljárók) saját személyükben megtarthatták bizottsági helyüket, amíg az adott tisztelet betöltötték. A nyugdíjazások és elhalálozások miatt ezért folyamatosan csökkent le a hivatali tagok száma 24-re.

¹⁵ E csoportba sorolható a Vitézi Rend küldöttje is, bár e szervezetnek önálló delegálási joga volt.

¹⁶ 1930. évi XII. tc. 28. §. (2).

¹⁷ Az ajánláshoz is szükséges szavazói igazolványokat május elején postázni kellett.

¹⁸ A választójogosultak 1935. évi 292 946 fős száma némileg eltér ugyan az 1930. évitől, de pontosan megegyezik az 1930-as összeírás végleges, a fellebbezések után csak 1931-re kialakult adatával. (A Fővárosi Statisztikai Hivatal jelentése új választási névjegyzék összeállításáról 1936. március 30. In: *Források Budapest történetéhez. III. k. 1919–1945.* 403–405.)

tő „megoldás” tehát közvetetten, de jelentősen módosította erre a választásra a cenzusokat: általánosan, de ki nem mondottan a férfiaknál 29, a nőknél 35 éves életkor és 11 évi fővárosban lakás lett a feltétele a választási törvény szerint egyébként meglévő választójog gyakorlásának. A szabályozásból fakadó másik különlegesség, hogy az időközben a fővároson belül más helyre költözők nehezebben tudták gyakorolni a választójogukat, mert ahogy a polgármesteri hirdetmény megfogalmazta: „a törvényhatósági választók abban a szavazóköri... fognak szavazni, amely szavazóköri az 1930. évben készült névjegyzék összeállítása idején laktak... lakásváltozásukra való tekintet nélkül”.¹⁹

A nem választott tagok rendszerén és a nem általános választójogon túl a korábbi választásokhoz hasonlóan 1935-ben is további korlátozások segítették elő azt a célt, hogy a titkos szavazás ellenére biztos jobboldali többség legyen a fővárosi közgyűlésben. Az egyes választókerületekben megszerezhető mandátumok számát inkább a „kerületi egyenlőség”, mint az ott lakó választók száma alapján határozták meg, amivel sérült a választójog egyenlőségének elve: a jobboldali többségű budai I. kerület és a pesti Belváros erősen felülreprezentált volt, míg a baloldali-liberális ellenzéki bázisnak számító Erzsébetváros – választóinak számához képest – arányaiban kevesebb képviselőt küldhetett a közgyűlésbe.²⁰

A listaállításhoz az indulni szándékozó pártoknak minden kerületben legalább 1000-1000 választó ajánlását kellett benyújtaniuk. Ez a nagyobb kerületekben a jogosultak 2,5, a legkisebbekben, a már említett I. kerületben és a Belvárosban viszont több mint 10%-át jelentette, ami megint csak az ellenzéki pártoknak volt kedvezőtlen: ott kellett (volna) arányaiban a legtöbb ajánlást összegyűjteniük, ahol társadalmi támogatottságuk a legalacsonyabb volt. Az elavult névjegyzék miatt az ajánlási rendszer korlátozó jellege 1935-ben erősebben érvényesült. A támogató aláíráshoz ugyanis szükség volt a jogosult szavazójegyének szelvényére, az úgynevezett bolettára is, amelyet alapesetben a névjegyzékben szereplő lakáscímre küldtek ki. Bár az 1930 óta megváltozott lakáscímeket a rendőrség bevonásával megpróbálták kideríteni, az elköltözött választók közül több tízezret nem sikerült megtalálni, így ők a szavazójegyüket sem kapták meg.²¹

¹⁹ *Fővárosi Közlöny*, 1935. április 30. 835–836. Polgármesteri hirdetmény. – Arra való tekintettel, hogy „a választói névjegyzékek összeállítása óta lefolyt négy és fél év alatt a választóknak lényegesen nagy része megváltoztatta lakását”, lehetőséget biztosítottak az 1930-as névjegyzékek újbóli megtekintésére. A választópolgárok a kerületi elöljárók hivatalaiban hétköznapi 9 és 14 óra között érdeklődhettek, hogy ténylegesen melyik szavazókörbe vették fel őket.

²⁰ Egy mandátumra a VII. kerületben, Erzsébetvárosban 4555 választójogosult jutott, ezzel szemben a Belvárosban (IV.) csak 1301, az I. kerületben pedig 1311. Ugyancsak a politikai okkal magyarázható, hogy míg Erzsébetváros csak 9, addig Józsefváros 11 mandátumot kapott, miközben a két kerületben a választók száma szinte megegyezett.

²¹ A bolettákat a sikertelen kézbesítés után a kerületi elöljáróknál (az új XII–XIV. kerületekben még a korábbi I., V. és VII. kerületi elöljáróságon), csak személyesen lehetett átvenni. Lásd az igazoló választmányi hirdetményét: *Fővárosi Közlöny*, 1935. május 24. 964. (A szavazóigazolványok kérdéséről mint a választási kampány egyik botrányáról később még szó lesz.)

Emellett az előrehozott választást a fővárosi kormánypárt érdekeit szolgáló rövid határidők jellemezték: az ajánlások összegyűjtésére például alig tíz nap állt rendelkezésre.²²

Mindezek alapján, ha a szabályozást nézzük, a két világháború közötti fővárosi törvényhatósági választások közül az 1935-ös volt a legkorlátozottabb.

Az induló pártok

A FŐVÁROSI KORMÁNYPÁRT

Az Egységes Községi Polgári Párt az 1930. évi törvényhatósági választásokon 12%-ot ért el, de a nem választott tagok és a jobboldal koalíciókényszere révén ennél jóval nagyobb súlyt képviselt a Városházán. 1932 után az új miniszterelnök, Gömbös Gyula és Kozma Jenő, a régi fővárosi kormánypárt vezetője egymással küzdött az önkormányzati hatalomért – ám egyben a fővárosi pozíciók és állások elosztásáért is.²³ Gömbös először Tabódy Tibort, volt keresztény párti képviselőt²⁴ bízta meg a Nemzeti Egység Pártja fővárosi megszervezésével, de ő 1933 folyamán nem ért el sikert. 1934-ben a párt-szervezés helyett a fővárosi törvényjavaslatról és a szanálásról folyt a politikai vita, majd az év végén változott a helyzet: Gömbös alkut kötött Wolff Károllyal, és új embert, Zsitvay Tibor volt igazságügy-minisztert bízta meg a NEP fővárosi vezetésével, aki már a Kozma-párt többségének is elfogadható személy volt. A várható új választások közeledtével így az EKPP 1934. december 4-i ülésén beszüntette önálló működését, tagjai pedig átléptek a NEP fővárosi szervezetébe.²⁵

A NEP tényleges budapesti megszervezésére csak 1935 első felében került sor, részben párhuzamosan a választási küzdelmekkel. Az 1935. februárban készült részletes fővárosi szervezeti útmutatás alapján a községi választási beosztásnak megfelelő struktúrát, 14 kerületi és 250 szavazóköri szervezetet,²⁶ továbbá ezekhez kapcsolódó női és ifjúsági csoportokat írt elő. Az országos mintának megfelelően a kerületi és szavazóköri szervezeteket irányító tisztviselőket (elnökök, alelnökök és titkárok) a párt ve-

²² Május 13. és 18. között kézbesítették a választóknak a szavazójegyeket a bolettákkal (ahol lehetett), míg a pártoknak május 25-ig kellett leadniuk az összegyűjtött ajánlásokat. (Lásd az igazolóválasztmány hirdetményét. *Fővárosi Közlöny*, 1935. május 24. 964.)

²³ Harrer Ferenc visszaemlékezése szerint a „Wolff–Kozma uralom” idején a két pártvezér rendelkezett a fővárosi közhivatalnoki állások 40-40%-ról, és csak 10-10%-ban a kinevezési joggal bíró főpolgármester és polgármester. (Harrer Ferenc: *Egy polgár élete. II. k.* [Emlékiratok] Budapest Főváros Levéltára (BFL) XIV. 31. 12. doboz. 120.)

²⁴ Tabódy Tibor 1925-ben és 1930-ban a KKP listájáról került be a fővárosi közgyűlésbe, 1926 után az országos keresztény párt színeiben országgyűlési képviselő is lett. Gömbös miniszterelnöki kinevezése után lépett át a kormánypártba, majd a fővárosi sikertelenség után 1935 márciusában Zala vármegye főispánjává nevezték ki.

²⁵ Harrer Ferenc: i. m. 120–129.; *Nemzeti Újság*, 1935. december 5.

²⁶ Ezt az országgyűlési választások idején kiegészíti három nagy választókerületi (budai, észak- és dél-pes-ti) szervezet.

zére bízta meg és menti fel. Rajtuk kívül fontos szerepet szántak a propaganda-megbíztaknak (akiknek fő feladata a NEP és az ellenzék gyűléseinek látogatása), valamint a 40-50 választópolgáronként kiválasztott ún. szervezőknek (akik a „reájuk bízott” választók beszerzését végzik, különös figyelmet fordítva a munkásság meggyőzésére).²⁷ A pártszervezésnek a választásokon túlmutató céljai is voltak; ezt jelzi a központi és a kerületi párhelyiségek mellett a kisebb pártirodák megnyitásának terve, ahol a polgárság ügyes-bajos dolgaiban tanácsot és segítséget kaphat. Erről később a pártsajtó így írt: „A választás a NEP szervezeteinek munkájában csak egy olyan állomás volt, amikor politizáltak is, mert egyébként a *NEP szervezeteinek feladata és hivatása: szociális és kulturális téren dolgozni minél eredményesebben és hatékonyabban, mert a valódi és végső cél: a nemzeti egység megteremtése...*”²⁸

A kormánypárt fővárosi pártszervezete azonban az 1934. decemberi események után sem vált egységessé. A Kozma-párt volt tagjai, köztük olyan régi várospolitikusokkal, mint Bárczy István és Harrer Ferenc, továbbá a Zsitvay Tiborhoz kötődő újak alkották a mérsékeltbb csoportot – szemben a NEP-mozgalomból az országos vezetés nyomására bekerült fiatal radikálisokkal. A választási jelöltlisták már előre jelezték a képviselőcsoport átalakulását: a volt községi párti bizottsági tagok közül csak öten szerepeltek rajtuk. Kiemelkedik közülük Harrer Ferenc, aki Zsitvay főtanácsadója és a II. kerületi szervezet elnöke lett, így a kampányban is komoly szerepet vállalt.²⁹ A kerületi listák élén Zsitvay Tibor és a várospolitikai ügyekben jártas Usetty Béla mellett főleg országgyűlési képviselők álltak, sőt az I. kerületben maga a miniszterelnök vezette a NEP lajstromát. Az esélyes helyeken (1–5.) politikusok, állami és fővárosi főtisztviselők, ügyvédek és tőkés vállalkozók álltak, míg a „nemzeti egységet” szimbolizáló iparosok, munkások, illetve a női jelöltek (212 férfi mellett négy nő) a listák második felében kaptak helyet.³⁰

A régi, Kozma Jenő vezette kormánypárt megszűnésével néhány fővárosi politikus nem lépett át a NEP-be. Payr Hugó és hívei az ellenzéki liberálisokhoz csatlakoztak, míg Bethlen korábbi főpolgármestere, Ripka Ferenc önálló pártot szervezve indult a választásokon – igaz csak egy helyen, az I. kerületben.

A KERESZTÉNY KÖZSÉGI PÁRT

A fővárost 1920 óta vezető községi párt az 1932-es miniszterelnök-váltás után sajátos helyzetbe került. Az országos politika jobbratolódását csak üdvözölhette, hiszen saját jelszavai jelentek meg a kormányzati megnyilvánulásokban: a nyugati demokrácia és liberális elítélése, a nemzeti öncélúság hirdetése, a keresztény tömegekre támaszko-

²⁷ A NEP Országos Központjának részletes szervezési útmutatása a párt budapesti szervezete részére. In: Gömbös pártja. *A Nemzeti Egység Pártja dokumentumai*. Összeáll. és szerk.: Vonyó József. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 1998. 214–227.

²⁸ *Független Budapest*, 1935. március 6., június 12. (Kiemelés az eredetiben.)

²⁹ Harrer Ferenc: i. m. 134–141.

³⁰ A NEP listáit, a jelöltek foglalkozásának megadásával lásd *Független Budapest* 1935. május 15.

dás stb. A Wolff Károly vezette párt úgy is interpretálta a gömbösi reformprogramot, mint a Budapesten meghirdetett és részben megvalósított politika kiterjesztését az egész országra. Ugyanakkor a jelszavak hasonlósága mögött meghatározó volt a hatalmi ellentét, a fővárosi pénzekért és pozíciókért folytatott küzdelem, amelyet Gömbös 1933-as pártszervezési kísérlete, majd az 1934-es fővárosi törvényjavaslat vitája jelzett. Wolffék jól kiépített fővárosi helyzetüknek és a katolikus klérus töretlen támogatásának köszönhetően ellen tudtak állni a gömbösi beolvasztó, egyesítő törekvéseknek, noha a községi párton belül is voltak hívei a miniszterelnök „reformpolitikájának”. Az 1934. végi kiegyezés lényegében biztosította a jobboldali városházi koalíció fennmaradását, amelyet nem ingatott meg az sem, hogy az 1935-ös választási kampányok idején a KKP és a NEP ugyanazon társadalmi rétegek szavazatáért küzdött, s mint riválisok a nyilvánosság színterein (pl. a pártlapokban) éles vitákat folytattak egymás ellen.³¹

A párt vezetői az 1930-as választásokhoz hasonló, 30%-hoz közeli szavazat- és mandátumarányra számítottak, ami azonban a képviselői helyek csökkentése miatt számszerűen jelentős mandátumcsökkenést jelentett. Ezért a jelöltségért való „tülekedés” jellemezte a párt listáinak összeállítását, s közben figyelembe kellett venni az egyházi igényeket is.³² Ennek ellenére sok új jelölt, valamint három női politikus is bekerült az esélyes helyekre. A párt mind a 14 kerületi listáját Wolff Károly vezette, akit országgyűlési képviselők, állami (fő)tisztviselők, ügyvédek és egyházi személyek követtek.³³

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT (MSZDP)

1930-ban a választáson az MSZDP szerezte meg a legtöbb szavazatot, s neki lett a legnagyobb ellenzéki frakciója. Megpróbálta védeni mind saját pozícióját, mind a főváros korlátozott önállóságát a gömbösi „reformokkal” szemben. Bár formálisan nem lett tagja a fővárosi törvénymódosítás ellen szerveződött Alkotmányvédő Szövetségnek, a tiltakozást egyértelműen támogatta. 1935 tavaszán a szociáldemokraták folyamatosan kampányoltak, mert az országgyűlési és a törvényhatósági választások között, áprilisban került sor a párt számára különösen fontos OTI-választásokra is.³⁴

A párt listáinak élén országos politikusok álltak, közülük is a legtöbb helyen Peyer Károly (hét kerületben). Az esélyes helyeket szinte kivétel nélkül a korábbi fővárosi közgyűlési tagok foglalták el. Az összes jelölt 7%-a (15 fő) volt nő, de közülük csak kettőnek volt képviselőségre esélyt adó pozíciója.³⁵

³¹ Szentgáli Zsolt: A Keresztény Községi Párt történetéhez. *Múltunk*, 2002/1. 227–234.

³² Mészáros János érseki helytartó jelentése a hercegprímáshoz a fővárosi törvényhatósági választások ügyében folytatott tárgyalásairól, 1935. április 27. In: *Források Budapest történetéhez. III. k. 1919–1945.* 178. dokumentum. 379–381.

³³ A KKP listát, a jelöltek foglalkozásának megadásával lásd *A pesti városháza*, 1935. május; *Új Budapest*, 1935. május 11.

³⁴ Az Országos Társadalombiztosító Intézet 1935-ös önkormányzati választásairól részletesen lásd Petrák Katalin: *A szervezett munkásság küzdelme a korszerű társadalombiztosításért.* Tánácsics, Budapest, 1978. 265–294.

³⁵ Az MSZDP listáit lásd *A pesti városháza*, 1935. május.

A LIBERÁLIS SZÖVETSÉG: EGYESÜLT POLGÁRI ELLENZÉK

A liberális–demokrata ellenzéket 1932-től szintén a Gömbös tervei elleni tiltakozás, és ezzel összefüggésben a különböző formákat öltő szövetségkeresési politika jellemezte. Mind a Demokrata, mind a Nemzeti Szabadelvű Párt részt vett az Alkotmányvédő Szövetségben, összefogva a fővárosi keresztény pártokkal. Rassay Károly, a szabadelvűek vezetője 1933–1934 során a Gömbös elleni összefogás érdekében tárgyalta a legitimistákkal, volt kormánypártiakkal és a kisgazdákkal is. A fővárosi választásokra, ha nem is ilyen széles körű, de több pártból és irányzattól álló szövetség jött létre. Ezt a választási szabályok módosítása is megkövetelte, hiszen a képviselői helyek csökkentése, a magas ajánlási küszöbök és az elavult névjegyzék miatt nehezebbé váló aláírásgyűjtés a nagyobb pártok, pártszövetségek esélyét növelte. Az Egyesült Polgári Ellenzék néven április végén megalakult szervezetben ott voltak a demokratákon, a szabadelvűeken és a Kossuth-pártiakon túl a nemzeti radikálisok és a régi fővárosi kormánypártból kivált néhány képviselő is. A választási szövetség az I. kerületben nem állított önálló listát, hanem a régi kormánypártból kivált Ripka-pártot támogatta.³⁶

A kerületi listák élén a különböző pártok vezetői szerepeltek, zömükön az egész szövetséget megtestesítő Rassay Károly (kilenc helyen), továbbá Vázsonyi János, Fábián Béla, Rupert Rezső és Bajcsy-Zsilinszky Endre. Az esélyes helyekre a szociáldemokratákhoz hasonlóan itt is korábbi bizottsági tagok vagy országosan ismert politikusok kerültek. A szövetségnek az újságokban megjelent listáin női jelölt nem volt.³⁷

E négy nagy párton (pártszövetségen) túl továbbiak is részt vettek a választási küzdelemben. A Friedrich István vezette Keresztény Ellenzék az 1920-as évektől kezdve állandó „mellékszereplője” volt a különböző fővárosi választásoknak; 1935-ben négy nagyobb választókerületben (III., VI., VII., XI.) sikerült listát állítania. Több helyen próbálkoztak helyi, a (volt) kormánypártból kiszorult jobboldali személyek, de a megfelelő számú ajánlást végül csak a korábbi főpolgármester, Ripka Ferenc vezette I. kerületi (Községi Ripka-párt) és egy óbudai (III. kerületi Nemzeti Reformpárt) szervezet tudta összegyűjteni.³⁸ A pesti kerületekben Klár Zoltán újságíró irányításával a baloldali-kispolgári Szabadságfront (Független Frontharcosok, Demokraták, Szabadpolgárok és Munkások Blokkja) szervezkedett, de leadott ajánlásait végül csak egy helyen, Erzsébetvárosban fogadták el.

³⁶ L. Nagy Zsuzsa: i. m. 124–128.

³⁷ A szövetség listáit lásd *A pesti városháza*, 1935. május.

³⁸ Az ajánlások benyújtásáig (de azok elutasításáig) jutott a VI. kerületi Frontharcos Községi Párt, a VII. kerületi Reform Párt, a VIII. kerületi Nemzeti Párt, a Józsefvárosi Polgári Párt és az Angyalföldi Egységes Párt. (BFL IV.1404. 10. doboz, 46–47.; Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai. Vegyes anyag 1930–1935. 514/1935.)

³⁹ *Független Budapest*, 1935. április 10.

A kampány

A fővárosi törvényhatósági bizottság várható feloszlataásáról már március közepétől nyilvános viták folytak. A kormányhoz közel álló újságok az országos „reformprogram” Budapestre való kiterjesztését, majd az országgyűlési választásokon elért kormánypárti győzelem után a fővárosi helyzet tarthatatlanságát hirdették: „A törvényhatóság összetétele nem képviseli már a mai fővárost, nem tükrözi vissza Budapest népének felfogását... A Nemzeti Egység pártja a főváros mai vezető pártjai között nem foglal helyet, a kormánynak az autonómia életében nincs képviselője, amelynek természetszerű következménye kell hogy legyen a régi állapot likvidálása és az újjáalakult politikai életnek a városházán való megjelenése.”³⁹

A másik három jelentős erő képviselői ezzel szemben az előrehozott választás értelmetlenségére hivatkoztak, ahogy Peyer Károly megfogalmazta: „Arra még nem volt példa, hogy azért oszlassák fel a főváros közgyűlését, mert a kormány ki akarja cserélni a városházi vezérkarát.”⁴⁰ A keresztény pártiak a feloszlataás káros voltát azzal is igazolni kívánták, hogy a választás és az azt követő városházi tisztújítás miatt az igazgatási munka háttérbe fog szorulni. Ezen túlmenően mindhárom párt egyetértett abban, hogy a választási rendszert meg kell változtatni. Rassay Károly az országgyűlési választási kampány véghajrájában kezdeményezte rendkívüli közgyűlés összehívását is, amelyen felszólítanak a kormányt a bolettás ajánlási rendszer eltörlésére és az elavult 1930-as névjegyzék kiigazítására. Gömbös miniszterelnök és Kozma belügyminiszter válasza kettős volt: egy ilyen célú közgyűlés összehívása esetén azonnali feloszlataást helyeztek kilátásba, viszont hajlandók voltak tárgyalni Rassayval. Az ellenzéki pártvezér és a kormányt képviselő Sipőcz főpolgármester végül abban egyezett meg, hogy a régi névjegyzék lakcímadatait még a választás előtt kiigazítják, s a feloszlataás előtt egy utolsó ülésen (április 12-én) a régi közgyűlés még dönthet egy húszmillió pengő beruházási kölcsön felvételéről.⁴¹ Ezután került sor április 16-án a törvényhatósági bizottság feloszlataására.

A bolettás ajánlási rendszer tehát megmaradt, de a névjegyzék-kiigazításról szinte végig vitatkoztak a választási kampányban. A rendőrség bevonásával megpróbálták kideríteni, hogy a választójogosultak az 1930-as névjegyzékben megjelölt címen laknak-e, s ha nem, akkor hova költöztek. A feladat nagyságát érzékelteti, hogy a 290 000 jogosultból több mint 180 000 elköltözött, s több tízezernek nem sikerült kideríteni az új címét. Eből fakadóan május közepén a postai kézbesítés sem lehetett sikeres: több mint 70 000 szavazóigazolvány került vissza a választást irányító fővárosi igazoló választmányhoz. Ráadásul egy, a kézbesítés előtti napokban hozott új miniszteri rendelet megszüntette a kézbesítés korábbi rendjét: a postának nem kellett tételesen igazolnia, hogy a többi szavazójegyet a választók átvették-e, így ennek ellenőrzése sem volt lehetséges.⁴²

⁴⁰ *Független Budapest*, 1935. március 20.

⁴¹ *Városi Újság*, 1935. március 30., április 5.; *Független Budapest*, 1935. április 3.; *Fővárosi Közlöny*, 1935. április 26. 728–731.

⁴² *Fővárosi Közlöny*, 1935. április 30. 812–820., május 24. 915–924., június 28. 1051.; *Független Budapest*, 1935. május 1., 8.; *Új Budapest*, 1935. április 20.; *Városi Újság*, 1935. május 18.; *Népszava*, 1935. április 19., május 14.

Az ellenzéki pártok természetesen tiltakoztak mind az „elérhetetlen” választók nagy száma, mind a kézbesítés módja ellen, amely visszaélésekre adott alkalmat. Szóvá tették, hogy a kézbesítésért olyan emberek felelnek, akik egyben a kormánypárt jelöltjei is; ahogy a kampányban „jobboldali ellenzékinek” számító keresztény párti politikus megfogalmazta: „Tény, hogy kissé túlságosan sok postaigazgató és postafelügyelő van a NEP listán”;⁴³ továbbá hogy a NEP ajánlásgyűjtését rászervezték a kézbesítésre. Az országgyűlési választások tapasztalatai alapján attól is féltek, hogy a ki nem kézbesített szavazóigazolványok egy része a kormánypárthoz kerül, és azokkal NEP-es aktivisták próbálnak majd jogosulatlanul szavazni.⁴⁴ (Az ellenzéki aggodalmak nem voltak alaptalanok: az országgyűlési választások után a Közigazgatási Bíróság több mandátumot is megsemmisített vagy megváltoztatott olyan választási csalások miatt, amelyeknél a kormánypárti jelöltre szavazók között a jegyzőkönyv szerint halottak, az adott településről elköltözöttek, a szavazás napján máshol tartózkodók és választójoggal nem rendelkezők is voltak.)⁴⁵ A fővárosi ellenzék kifogásaira válaszul Kozma belügyminiszter azzal védekezett, hogy a „kétségtelenül rossz választási törvényt” nem az új kormány hozta, de törvényesen csak ez alapján lehet választani⁴⁶ – kikerülve ezzel azt a tényt, hogy a választás előrehozásáról mégiscsak ők döntöttek.

Az ajánlásokkal kapcsolatos régi, már a korábbi választásokon felmerült problémák 1935-ben is jelentkeztek. Immár a választási folklór részeivé váltak a különböző bolettatípusok: a „kényszerboletta”, amelyet a függő helyzetű választóknak (állami hivatalokban dolgozóknak, szükséglakásokban élőknek, betegeknek) le kell adniuk a kormánypártnak; a „tőzsdeboletta”, amelyet „üzletemberek” gyűjtenek és adnak el pénzért az ajánlásgyűjtési időszak végén a rászoruló (kis) pártoknak; a „gavallérboletta”, amelyet a nagy pártok adnak át más világnézetű kis pártoknak, hogy azok indulásukkal gyengítsék a szemben álló nagy pártot.⁴⁷

A választási kampány általános menete a következő volt: április végén, május elején a pártok összeállították és nyilvánosságra hozták a választási listáikat, majd május elejétől megkezdődtek a helyi gyűlések, pártvacsorák a szokásos helyszíneken: vendéglőkben, kávézókban, (film)színházakban, kaszinókban, sporttelepeken, pártkörökben stb. A gyűlések szólhattak egy adott kerület választóihoz vagy egy adott társadalmi, foglalkozási csoporthoz (nők, frontharcosok, iparosok, kereskedők, postások és vasutasok stb.). Különösen aktív volt e téren a kormánypárt, a NEP, amely folytatta fővárosi szervezeteinek kiépítését, így többször tartott tagavató nagygyűléseket is. Május közepe,

⁴³ Fővárosi Közlöny 1935. május 24. 924. Petrovác Gyula felszólalása a Közigazgatási Bizottság május 13-i ülésén.

⁴⁴ Új Budapest, 1935. május 25. – A Népszava több ilyen kísérletről is beszámolt. Egyik esetben azon bukkott le a NEP-aktivista, hogy nem tudta a választási bizottságnak megmondani a névjegyzékben szereplő személyes adatait. Mint később kiderült, a csaló azon a kerületi előljáráson dolgozott, ahonnan a ki nem kézbesíthető szavazóigazolvány eltűnt. (Népszava, 1935. április 13., illetve április 9., 11., 12.)

⁴⁵ Ruszoly József: A választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 460–463.; Népszava, 1936. április 24.

⁴⁶ Népszava, 1935. május 16.

⁴⁷ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 721/2. f. 2393. ő. e. Wolff Károly II. (Révész-gyűjtemény, újsághír: 1935. május 24.)

13-tól 25-ig, az ajánlásgyűjtés ideje volt; a nagy pártok vagy ezt megelőzően tartották meg központi nagygyűlésüket (az MSZDP május 12-én a Nemzeti Lovardában, a polgári ellenzék ugyanaznap az Erzsébetvárosi Demokrata Körben), vagy ezen időszak végén (a NEP május 24-én a Nemzeti Lovardában).⁴⁸ Az országgyűlési választásokkal ellentétben itt nem volt néma hét – azaz az ajánlások leadása utáni utolsó héten még újabb helyi gyűléseket, sőt kampányzáró nagygyűléseket is tarthattak (a KKP június 1-jén a Pesti Vigadóban). A szociáldemokraták az utolsó héten a „házzól házra” járó agitálást is meghirdették; akkor, május 30-án került sor Garami Ernő temetésére is, munkástömegek részvételével.

A kormánypártiak fő jelszava a fővárosi politika és igazgatás megújítása, az országos „reformprogram” kiterjesztése Budapestre, s ezzel az állam és a főváros viszonyának rendezése volt. A kampányukat általános pártellenesség jellemezte, kritizálták a fővárosi paktumos kormányzást, a meddő ülésezéseket, a párt- és személyi harcokat, amelyek, úgymond, akadályozzák az igazi munkát, az építő program megvalósítását. A Zsitvay Tibor által meghirdetett részletes program tartalmazott pragmatikus, konkrét (Nagy-Budapest megteremtése, a közüzemek egyesítése, a pályaudvarok kihelyezése, dunai hídépítés) és általánosabb terveket (gyors és olcsó dunai közlekedés, a fürdőkultúra fejlesztése), továbbá ideologikus célokat is (a munkásság felszabadítása a szakszervezeti uralom alól, a közüzemek ne versenyezzenek a magániparral és -kereskedelemmel). Mindezek érdekében lett volna szükség a nemzeti egység megteremtésére, azaz a NEP fővárosi hatalomátvételére.

A többi párt kampánya alapján védekező jellegű volt. A KKP természetesen az előző 15 évben, a „keresztény városháza” által elért eredményekre hivatkozott. A keresztény pártiak többször kifogásolták, hogy az új fővárosi kormánypárt ellenük is erőteljesen kampányol, miközben a Gömbös-Wolff-megállapodás szerint a városházi kétpárti koalíció a választás után is fenn fog maradni. Ennek ellenére ők is a NEP-et tekintették fő riválisuknak. Maga a pártelnök, Wolff Károly kritizálta a választási gyűlésen Gömböst és a NEP-et: „Az ellenségeimmel elbírok, csak a barátaim akarnak kivégezni, de nem fog nekik sikerülni” – mondta egy II. kerületi beszédében.⁴⁹ Meglepő módon az ellenzéki MSZDP is a korábbi időszakban elért fővárosi eredményekre hivatkozva kampányolt. A szociáldemokraták értékelése szerint fővárosi frakciójuk kiharcolta a szociálisabb várospolitikát, munkájuk nyomán javultak a tömegek életét meghatározó tényezők (lakásépítés, az iskolák helyzete, szociális gondoskodás, közegészségügy, gyermekvédelem stb.). Ezért a tíz éve megkezdett munka⁵⁰ folytatását ígérték, amellyel még a „reakciós” Városházán is eredményeket tudtak elérni. Emellett természetesen kritizálták a választási rendszert, amely megakadályozza, hogy mint legerősebb párt átvegyék Budapest irányítását.⁵¹

⁴⁸ Antal István, Gömbös sajtófőnöke visszaemlékezésében „hitleri tömegméretekben és hitleri szcenírozással megtartott tömeggyűlés”-ként jellemezte a NEP rendezvényét. (Antal István emlékiratai. MTA Történettudományi Intézet irattára. XIV. rész 707.)

⁴⁹ PIL 721/2. f. 2393. ő. e. (Révész-gyűjtemény, újsághír: 1935. május 24.)

⁵⁰ Szociáldemokrata képviselők először 1925-ben kerültek be a fővárosi közgyűlésbe.

⁵¹ Népszava, 1935. május 8., 14.

A törvényhatósági választásoktól a kormánypárti politikusok az országgyűlésihez hasonló győzelmet, a többiek korábbi pozíciójuk megőrzését várták. Bár a liberális és a baloldali pártok jól érezték, hogy a körülmények, az elavult névjegyzék és a fennmaradt bolettarendszer elsősorban nekik lesz hátrányos.⁵² Ez már az ajánlások május végi leadásánál és elbírálásánál bebizonyosodott, hiszen minden kerületben csak a NEP és a KKP indulhatott. A szociáldemokraták végül csak 12 kerületben adták le az összegyűjtött ajánlásait, a két legkisebben nem: a pesti Belvárosban (IV.) már 1930-ban sem sikerült a listaállítás, a budai I. kerületben pedig időközben lebontották a munkások lakta régi Tabánt, így a kb. 6000–7000 ott maradt választótól már nem tudtak ezer bolettát összeszedni. Az MSZDP az I. kerületben a Községi Ripka-párt, míg a Belvárosban a polgári ellenzék listáját támogatta. A liberális szövetség az I. kerületben a Ripka-párt szövetségese volt,⁵³ míg Angyalföldön (XIII.) nem tudott érvényes listát állítani. Az ajánlások elbírálásából is politikai botrány lett, főleg a XII. kerületben, ahol végül egy ellenzéki lista sem indulhatott, miután az MSZDP, a polgári ellenzék és a keresztény ellenzék benyújtott rendes és pótajánlásait sem fogadta el a helyi választási bizottság. Összesen a 14 kerületben 17 listát utasítottak el; ebből tíz esetben a választás után az elutasított pártok panaszt nyújtottak be.⁵⁴ E kérdésben a Keresztény Ellenzék volt leginkább érintett, hét elutasítással és négy panasszal. Végül egy választókerületben átlagban négy pártlista közül lehetett választani.

A választási eredmények

RÉSZVÉTEL ÉS ÉRVÉNYTELEN SZAVAZATOK

Az 1935. június 2–3-án, vasárnap és hétfőn megrendezett törvényhatósági választásokon a hivatalos adatok szerint a választójogosultak közel 77%-a vett részt. Ez elmarad az öt évvel korábbi, 1930-as hasonló adattól (93%), és a két hónappal korábbi országgyűlési választási részvételhez (78,5%) áll közel. A korábban bemutatott elavult névjegyzék miatt azonban komoly következtetéseket ebből nem lehet levonni,⁵⁵ hiszen a halottak nehezen tudták volna gyakorolni politikai jogaikat, míg az élők adott csoportjának szavazási hajlandóságát valószínűleg csökkentette az a szabályozás, hogy mindenkinek az öt évvel korábbi lakóhelyén kellett (volna) voksolnia, függetlenül attól, hogy időközben elköltözött-e onnan. A fentiek fényében a részvételi arányt inkább magasnak tekinthetjük,⁵⁶ összefüggésben a szavazás kötelező jellegével.⁵⁷

⁵² A pesti városháza, 1935. május.

⁵³ A lista 2. helyén, Ripka Ferenc után Apponyi György legitimista politikus, az egyesült polgári ellenzéki szövetség jelöltje állt.

⁵⁴ A panaszokról még részletesen szó lesz a választás utóéleténél.

⁵⁵ A korábbi feldolgozásokban – a névjegyzékprobléma feltáratlansága miatt – az 1930-hoz képest alacsonyabb részvételi arányból tévesen az érdeklődés csökkenésére következtettek. (Horváth Miklós: i. m. 343.)

⁵⁶ A fővárosi igazolóválasztmány elnöke a névjegyzékben szereplő halottak és a Budapestről elköltözők arányát 20%-ra becsülte. (Fővárosi Közlöny, 1935. május 24. 920.)

⁵⁷ A szavazástól igazolatlanul távol maradókat 100 pengőig terjedő pénzbírsággal sújthatták. (1930. évi XVIII. tc. 17. § (9) pont.)

A fővároson belüli területi eltérések nem mondhatók jelentősnek, még szavazóköri szinten is alig több mint 10 százalékpont volt a két szélső érték között (70,7 és 82,9%). Furcsa módon ennél nagyobb különbséget találunk az érvénytelen szavazatok arányainál, amelyeknél az egy százalék alatti értékek mellett 18,2%-os is előfordult. Ennek oka a XII. kerület, ahol csak két jobboldali párt (KKP és NEP) versengett egymással, ezért ott a kiugró, közel 15%-os érvénytelen szavazatot nem tekinthetjük véletlen tévesztésnek: a kötelező szavazás miatt az ellenzéki szavazók tudatosan így „tiltakoztak” az ellen, hogy az ellenzéki listák visszautasításával lényegében megfosztották őket a választás lehetőségétől. (Az MSZDP itt 1920-hoz hasonlóan ekkor is áthúzott szavazólap beadására biztatatta támogatóit.) Az I. kerületben, ahol szintén csak jobboldali listák voltak, ez a jelenség csak kisebb mértékben érvényesült,⁵⁸ miután a liberális és a szociáldemokrata párt a Ripka-párt támogatására szólította föl híveit.

AZ ÖSSZESÍTETT EREDMÉNYEK ÉS A MANDÁTUMOK MEGOSZLÁSA

Összességében a két nagy jobboldali erő, a keresztény párt és a „lecserélt” fővárosi kormánypárt abszolút többséget szerzett a választáson. A szociáldemokrata és a polgári ellenzék összesítve 42%-os eredményt ért el, de ezzel csak a mandátumok 36%-át kapták meg. A többi párt csak kevés, többségük egy-egy kerületben indulhatott, így összesített eredményük is csak 5% lett.

1. táblázat. A szavazatok és mandátumok megoszlása pártok szerint

Pártok	Szavazat		Mandátum		Különbség az arányokban százalékpont
	N	%	N	%	
Keresztény Községi Párt	59 201	27,1	33	30,6	3,4
Nemzeti Egység Pártja	55 639	25,5	29	26,9	1,4
MSZDP	48 600	22,3	21	19,4	-2,8
Egyesült Polgári Ellenzék	42 741	19,6	18	16,7	-2,9
Keresztény Ellenzék	5 955	2,7	4	3,7	1,0
Szabadságfront	3 261	1,5	1	0,9	-0,6
Községi Ripka-párt	1 874	0,9	2	1,9	1,0
III. kerületi Nemzeti Reformpárt	991	0,5	0	0,0	-0,5
Összesen (átlag)	218 262	100,0	108	100,0	0,0

⁵⁸ A I. kerületben szintén az átlagnál magasabb, de csak 4,8% volt az érvénytelen szavazatok aránya.

Ahogy az 1. táblázat utolsó két oszlopából látható, a pártok szavazat- és mandátumarányai közel sem voltak azonosak. A választókerületi beosztás aránytalansága miatt a jobboldali pártok (főként a KKP) a szavazatarányuknak megfelelőnél több képviselői helyet kaptak a törvényhatósági bizottságban, míg a szociáldemokrata és a liberális ellenzék mandátumaránya elmaradt választási támogatottságától.

ÖSSZEHASONLÍTÁS A MEGELŐZŐ VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYEIVEL

A 2. táblázat azt mutatja be, hogy a pártok támogattságában milyen változások történtek a fővárosban 1930 és 1935 között, míg ezzel szemben az 1935-ös két választáson mennyire hasonló eredmények születtek.⁵⁹

2. táblázat. A fővárosi négy meghatározó politikai irányzat szavazatarányainak összehasonlítása az 1930. és 1935. évi törvényhatósági és az 1935. évi országgyűlési választásokon

A fő pártok (négy irányzat)	1930 törvényhatósági		1935 országgyűlési		1935 törvényhatósági	
	szavazatarány, %	hány kerületben volt listája	szavazatarány, %	hány kerületben volt listája	szavazatarány, %	hány kerületben volt listája
Keresztény párt	27,2	14	25,8	14	27,1	14
Kormánypárt	12,5	14	26,0	14	25,5	14
MSZDP	27,6	13	22,6	14	22,3	11
Liberális párt(ok)	21,5	12	18,8	14	19,6	11
Összesen	88,8		93,2		94,5	

A keresztény párt szavazatarányai változtak a legkisebb mértékben. A szavazók több mint egynegyede állt biztosan mögötte, ami az 1935-ös törvényhatósági választáson elég volt a relatív többséghez. Ezt az eredményt azonban egyre kedvezőbb környezetben, azaz egyre kevesebb ellenféllel szemben érte el.⁶⁰ A Gömbös-féle új kormánypárt a fővárosban sokkal jobban szerepelt, mint a Bethlen István által megszervezett elődje: megduplázta a szavazatarányát.⁶¹ Az 1935-ös országgyűlési választás után a párt

⁵⁹ Keresztény párt: KKP, az 1935-ös országgyűlési választáson: KGSZP; kormánypárt: Egységes Párt, majd 1935-ben a Nemzeti Egység Pártja; liberális pártok: 1930-ban a külön induló Nemzeti Demokrata Párt és Nemzeti Szabadelvű Párt összesített eredménye, 1935-ben előbb a Szabadelvű Demokratikus Ellenzék, majd az Egyesült Polgári Ellenzék. A kerületen itt a 14 közigazgatási kerületet értem, amely a törvényhatósági választásonnál megegyezett a 14 választókerülettel. Az országgyűlési választásoknál mindenhol lehetett szavazni a liberális és a szociáldemokrata párt listáira.

⁶⁰ Amelyik kerületben a korábbiakhoz képest nőtt a támogatottsága (pl. XII.), ott ez inkább az ellenzéki listák hiányával magyarázható.

⁶¹ Legkevesebb az V. kerületben, az akkori Lipót- és Újlipótvárosban nőtt a kormánypárt támogatottsága.

vezetői által várt előretörés nem folytatódott, a törvényhatósági választáson, ha kevés is, de rosszabbul szerepelt, ami viszont éppen elég volt ahhoz, hogy a pártok versenyében a második helyre csússzon vissza. (A két nagy jobboldali párt küzdelmét talán a régi névjegyzék, azaz az idősebb szavazók döntötték el, akik közül sokan a fővárosban jól ismert, 1920 óta meghatározó szerepet betöltő Wolff-féle irányzatot támogatták.)

Az ellenzéki pártok 1930-hoz képest egyértelműen visszaestek, de a törvényhatósági választáson hasonlóan vagy jobban szerepeltek, mint a két hónappal korábbi országgyűlésin, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a második alkalommal nem minden kerületben lehetett ezekre a pártokra szavazni. (A liberális párt javulásában szintén szerepet játszhatott a régi névjegyzék). A szociáldemokrata és a liberális bázis részben közös volt, amit jól mutatnak azok a kerületek, ahol csak az egyik párt tudott indulni: a Belvárosban a liberálisok, Angyalföldön a szociáldemokraták érték el kiugróan jobb eredményt a törvényhatósági választáson.

Az 1935. évi törvényhatósági választáson kevés kis párt tudott indulni a szigorú ajánlási rendszer miatt. A Keresztény Ellenzék négy listájával mindössze 2,7%-os szavazatarányt ért el; jobban szerepelt (10% felett) a két budai kerületben (III. és XI.), gyengébben Pesten (VI–VII. kerület: 6% körül.) A többi párt csak egy-egy kerületben szerezt meg a listaállítási jogát: a Ripka-párt a baloldali ellenzék támogatásával az I. kerületben közel 28%-ot kapott, a Nemzeti Reformpárt Óbudán 8%-ot, míg a Szabadságfront Erzsébetvárosban több mint 10%-ot. Az eredmények összehasonlításából kiderül, hogy a Keresztény Ellenzék és a Nemzeti Reformpárt inkább a két jobboldali nagy párt, míg a Szabadságfront a liberálisok és a szociáldemokraták szavazatait csökkentette.

AZ EREDMÉNYEK TERÜLETI ELTÉRÉSEI: AZ EGYES PÁRTOK SZAVAZÓBÁZISA

A fővárosi választások eredményei rendelkezésünkre állnak, mégpedig a legrészletesebb, szavazóköri bontásban, így a nagyobb pártok bázisára is következtetni tudunk. Kézenfekvő, ha kiválasztjuk és bemutatjuk egy-egy párt legjobb és legrosszabb 20-20 szavazókörét (ez az összes szavazókör 10-10%-a). A pártok eredményeit vizsgálva kiderül, hogy a „kiugró” szavazókörök általában egymás mellett helyezkednek el, összefüggő területet alkotnak, azaz nem véletlenszerű az elhelyezkedésük. A vizsgálatot bizonyos esetekben érdemes kiterjeszteni az átlagosnál magasabb (30% feletti) eredményekre is. A választási térképeken megjelenő sajátos területek eltérő társadalmi jellemzőiből így következtetni lehet a különböző pártok szavazóbázisának fő jellegzetességeire.

A keresztény párt Budán és a pesti Belvárosban kapta a legtöbb szavazatot. Legjobb szavazóköreinek listáját némileg eltorzította a sajátos XII. kerületi helyzet, ahol egy ellenféllel szemben könnyen tudott mindenhol 50% fölötti szavazatarányt elérni. Ehhez a tömbhöz kapcsolódott a kiugró szavazókörök többsége, amelyek a Várban és környékén, a Vízivárosban és a Gellért-hegyen voltak találhatóak. Pesten a Belváros déli részén, Belső-Józsefváros egy részén és a Tisztviselőtelepen (akkor X. kerület, ma VIII. kerület)

volt a legmagasabb a párt támogatottsága (40% felett). Ha ehhez hozzávesszük a némi-
leg alacsonyabb, de 30% feletti eredményeket, akkor e terület kiterjedt az I. kerület, a
Belváros és Belső-Józsefváros többi részére is, s kiegészült a szinte teljes II. és XI. kerü-
lettel, valamint Belső-Ferencváros sok szavazókörével. Mindez jól mutatja, hogy a párt
elsősorban magas társadalmi státusú városrészekben, jellemzően az úri polgárság, a ke-
resztény értelmiségiek és köztisztviselők családjai által lakott területeken szerepelt a leg-
jobban. A Wolff-párt leggyengébb 20 szavazóköre (7-12%-os eredmény) közül 19 egy
tömbben, Terézváros és Erzsébetváros belső területein, a Király utca két oldalán helyez-
kedett el.

Cömbös kormánypártja, a NEP Budán hasonló bázisra támaszkodott, ott a legjobb
szavazókörei a XII. kerületben, a Vár környékén és Alsó-Vízivárosban voltak. Pesten vi-
szont Külső-Ferencvárosban (itt, a Valéria-telepi szavazókörben érte el a legmagasabb
szavazatarányt: 58%-ot) és Kőbánya egyes területein szerepelt kiemelkedően. A 30%
feletti eredmények figyelembevételével a bázisa kiterjedt a teljes I. kerületre, valamint
a II. kerület, Külső-Ferencváros és Kőbánya (Óhegy kivételével) nagy részére is. Leg-
gyengébb területe hasonló volt a keresztény pártéhoz: a Király utca környéke, amely ki-
egészült több újlipótvárosi szavazókörral is.

A szociáldemokrata párt fő bázisa egyértelműen a munkáskerületnek számító An-
gyalföld (XIII.)⁶² volt, ahol egy kivétellel az összes szavazókörben 43% fölötti, sőt több
helyen 50% fölötti szavazatarányt ért el.⁶³ Ennél kisebb, de még mindig 30% fölötti volt
a támogatottsága több pesti kerület (VI–IX., azaz Teréz-, Erzsébet-, József- és Ferencvá-
ros) külső részein, továbbá a kőbányai Óhegyen. Az MSZDP-re három kerületben (I.,
IV, XII.) nem lehetett szavazni, de valószínűleg ott kevés szavazatot is kapott volna. A
többi tizenegy kerület közül a II.-ban, továbbá a XI. kerület belső és az V. kerület duna-
parti szavazóköreiben szerepelt a leggyengébben a párt.

A közös liberális lista legjobb szavazókörei lényegében összefüggő területet alkottak
a pesti V–VI. kerületben: a Lipót- és Újlipótváros nagy részén, főleg a körút két olda-
lán,⁶⁴ valamint a Terézváros nagykörúton belüli területén. A támogatottság magas fokú
területi koncentrációt mutat: a főként zsidó származású polgárság, értelmiség és magán-
tisztviselői réteg legjellemzőbb lakóhelyeinek számító kerületekben⁶⁵ kiugróan magasak
voltak a liberális szavazatarányok, míg a főváros külső területein minimálisak. Három
kerületben nem volt egyesült polgári ellenzéki lista (I., XII., XIII.), míg Óbuda és Dél-Bu-
da nem duna-parti területein, valamint a Ferencváros, Kőbánya és Zugló külső szava-
zóköreiben a párt támogatottsága nem érte el a 10%-ot sem.

⁶² 1930 és 1950 között a XIII. kerület csak Angyalföld városrészből állt, a később hozzácsatolt Újlipótváros
akkor még az V. kerület része volt.

⁶³ A legjobb szavazóköri eredmény 59,7%.

⁶⁴ Ott 50% fölötti volt a liberálisok szavazataránya.

⁶⁵ Erzsébetvárosban a Szabadságfront konkurens listája miatt a polgári ellenzék listája némileg rosszabbul
szerepelt. Az említett kerületek lakóinak társadalmi sajátosságáról lásd Zeke Gyula: A budapesti zsidóság la-
kóhelyi szegregációja a tőkés modernizáció korszakában (1867–1941). In: *Magyarország társadalomtörténe-
te II. k. 1920–1944. (Szöveggyűjtemény.)* Szerk.: Gyáni Gábor. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, é.n.
337–339.

A választások utóélete

A júniusi választások nem hoztak radikális átrendeződést a főváros politikai életében. A megújult kormánypárt megerősödött, és már szavazatokban is felzárkózott a másik három nagy irányzat (a keresztény pártiak, a liberálisok és a szociáldemokraták) mellé. A kormánysajtó természetesen ezt a sikert emelte ki, nem említve, hogy a kitűzött célt, a relatív többséget nem sikerült megszerezni. Bár a NEP és a KKP egymás ellen is erősen kampányolt, a városházi jobboldali koalíció, amely először szerzett abszolút többséget a leadott szavazatok terén is, júniusban megújult, és a nem általánosan választott bizottsági tagok révén ismét szilárd többséggel rendelkezett a fővárosi közgyűlésben. Az ellenzéki pártok pozícióik megőrzését tartották fontosnak, szavazatvesztésüket (1930-hoz képest) pedig – nagyjából – jogosan – a választási rendszerből következő korlátozásokkal magyarázták.

A választások után a fővárosi igazoló választmányhoz 13 felszólalás érkezett, amelyből 11 a már említett ellenzéki ajánlások visszautasítása miatt született. Az ellenzéki panaszok többsége arra vonatkozott, hogy a benyújtott ajánlások száma a kívánt mértéket (1000 db) jóval meghaladta, ráadásul jogellenes volt az írásszakértőket és detektíveket alkalmazó választási bizottságok tevékenysége. Az említettek kirendelését utólag az illetékes fővárosi főtisztviselő azzal indokolta, hogy már az áprilisi országgyűlési választásoknál is nagyarányú ajánláshamisítás történt (Budapesten a 324 000 választójogosulthoz képest a pártok összesen 460 000 ajánlást adtak le), amit a törvényhatósági választásnál meg akartak akadályozni.⁶⁶ A jobboldali többségű igazoló választmány újra, egyenként (!) megvizsgáltatta a kifogásolt ajánlásokat, majd az írásszakértők révén és egyéb módokon igazolni vélt nagyarányú hamisításokra hivatkozva az összes panaszt elutasította.⁶⁷ A választmány határozatai ellen a Közigazgatási Bírósághoz lehetett fellebbezni, amit a Szabadságfront és a Keresztény Ellenzék meg is tett. A bíróság a kerületi választási bizottságok munkáját több szempontból is szabálytalannak minősítette és megállapította, hogy nem volt joguk a hamisítások után detektívekkel és írásszakértőkkel nyomozni. Ennek ellenére a bíróság az összes fellebbezést elutasította, miután megítélése szerint ezek a szabálytalanságok nem befolyásolták a választás eredményét, és az igazoló választmány aprólékos munkával helyes és jogszerű döntéseket hozott. A Szabadságfront a választók közjegyző előtt tett nyilatkozataival is igazolni próbálta, hogy nem hamis ajánlásokat adott le, a Közigazgatási Bíróság azonban ezek közül is túl sok esetben talált nem egyező aláírásokat (pl. az ajánlószelvényt a férj írta alá a felesége helyett).⁶⁸

⁶⁶ Szepesváry Pál tanácsnok válasza a július 5-i rendkívüli fővárosi közgyűlésen. *Fővárosi Közlöny*, 1935. július 19. 1175. – A sajtó a választójogosultak számával nagyjából megegyező, 320 000 alap ajánlásról számolt be, amihez még hozzá kell számítani a pótlások során benyújtott ajánlásokat, azaz a nagyarányú hamisítás köztudott volt. (*Népszava*, 1935. március 30., 31.; *Pesti Napló*, 1935. március 30.)

⁶⁷ *Fővárosi Közlöny*, 1935. szeptember 24. 1479. és a mellékletek (I–XIII.). Az igazoló választmány hírdetményei.

⁶⁸ A Közigazgatási Bíróság ítéletei. BFL IV.1410/d. Tiszti főügyési és ügyési irathagyatékok gyűjteménye, 9. doboz. – A Közigazgatási Bíróság más ítéleteiben (országgyűlési választások, dél-pesti választókerület) is megállapította, hogy „nem találja megengedhetőnek az ajánlók aláírásainak megvizsgálására detektívek alkalmazását, mert ezzel a választóközönséget megfélemlíthetik”. (*Népszava*, 1935. október 1.)

A mandátumot szerzett képviselők, kiegészülve az örökös tagokkal és a fővárosi fő-tisztviselőkkel, az 1935. június 25-i alakuló közgyűlésen megválasztották az ún. érdekképviselői tagokat. Az így összeállt új törvényhatósági bizottság a törvény szerint hat évig működött volna. Csakhogy egy új közigazgatási reformra hivatkozva, mintegy arra várva, a Horthy-korszakban már nem tartottak több választást. A bizottsági tagok mandátumát (a zsidónak minősített tagok kivételével) 1940-ben előbb egy évvel, majd 1941-ben a törvényhozás további intézkedéséig meghosszabbították.⁶⁹ 1936 után a fővárosban a kormányzati befolyás egyre nőtt, főleg a Városháza két meghatározó alakja, Wolff Károly 1936. júliusi és Sipőcz Jenő 1937. januári halála után. Az egységes jobboldali párt gömbösi terve végül 1939 februárjában valósult meg, amikor a KKP feladta önállóságát, és a Magyar Élet Keresztény Községi Pártja néven egyesült a fővárosi kormánypárttal.⁷⁰ Így az országos politika változásai a világháború idején közvetlenül érvényesültek a kormánypárt közgyűlési uralma révén, a folyamatosságot és stabilitást pedig Szendy Károly polgármestersége szavatolta az 1944-es német megszállásig.

⁶⁹ 1940. évi XXXI. tc. 2. § és 1941. évi XIX. tc. 1-2. §. – A törvények indoklásai a közigazgatási törvényjavaslatok gyors elkészültével számoltak, amelyek elfogadása után azonnal meg lehet tartani majd a választásokat. Ez azonban nem következett be.

⁷⁰ Szentgáli Zsolt: i. m. 234–242.